

Пылыпышин О. И. Юлиан Романчук как соучредитель и член украинских политических партий (1899-1923 гг.)

В статье автор анализирует деятельность Ю. Романчука в процессах образования украинских политических партий; написания программных документов и уставов их деятельности, его роль в объединении национально-демократических политических течений Восточной Галиции в УНДП. Прослежены попытки политика изменить реакцию австрийского правительства и провластного польского большинства относительно деятельности украинских партий в Восточной Галиции и обеспечения украинскому фактору большего влияния на государственную политику Австро-Венгрии.

Ключевые слова: Юлиан Романчук, Восточная Галиция, Австро-Венгрия, политические партии, Народный Совет, УНДП (Украинская Национально-Демократическая Партия), УНТП (Украинская Народная Трудовая Партия).

Pylypyshyn O. I. Yulian Romanchuk as a cofounder and member of the Ukrainian political parties (1899-1923)

The article deals with the activities of Julian Romanchuk in the processes of foundation of the Ukrainian political parties; writing of position papers and party statutes; association of national and democratic political trends of Eastern Galicia in the Ukrainian National Democratic Party (UNDP). The politician's attempts to change the policy response of the Austrian government and the ruling majority of Poland concerning the activities of the Ukrainian parties of Eastern Galicia and guarantee to the Ukrainian factor greater influence on the public policy of Austro-Hungary are analyzed.

Keywords: Julian Romanchuk, Eastern Galicia, Austria-Hungary, political parties, National Council, the Ukrainian National Democratic Party (UNDP), the Ukrainian National Labour Party (UNLP).

УДК 94(477)"1917-1920"

В. О. Доценко

ЄВРЕЙСЬКИЙ ПОГРОМНИЙ РУХ В УКРАЇНІ В 1917–1920 рр.

У статті розглядаються особливості єврейських погромів в Україні в період національної революції 1917-20-го років та діяльність єврейських громадських об'єднань, направлена на ліквідацію та подолання погромного руху. Єврейські жителі міст та містечок після погромів потребували негайної медичної і продовольчої допомоги. Це спричинило до появи серед національно-свідомого єврейства громадських об'єднань, які метою своєї діяльності визначали боротьбу з погромниками та відновлення соціально-економічного і культурного становища українського єврейства.

Ключові слова: погроми, антисемітизм, євреї, більшовики, денікінці, отаманищина.

В роки національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 років українське єврейство пережило трагедію, яку можна порівняти лише з подіями Голокосту. Сучасні історики дають різну кількість загиблих та постраждалих від рук тогочасних антисемітів. Між тим причини, обставини і наслідки цих подій, на наш погляд залишаються малодослідженими. Трагедія українського єврейства залишилась в тіні Голокосту. В той же час можна провести паралелі і встановити тісні зв'язки між подіями української революції, громадянської війни, Голокостом та сучасними міжетнічними конфліктами. Вирішення складних міжнаціональних проблем в світі та Україні потребує від сучасного громадянського суспільства врахування історичного досвіду (часто і негативного) своїх попередників складного періоду національної революції 1917-1920 років. Тому метою статті є аналіз антисемітського погромного руху в Україні в період національно-визвольних змагань 1917-1920 років, з'ясування його причин, визначення ступеня участі у погромному русі представників різних протиставлених сил та представників різних соціальних груп.

Важливі роботи, які стосувалися єврейських погромів періоду громадянської війни та участі громадськості у подоланні їх наслідків з'явилися в 1920–30-х роках [1; 2; 3]. В 1930-ті роки тема погромів відходить на другий план, а згодом її місце займають злочини фашистів на окупованих радянських територіях, а на Заході історія Голокосту. Вивчення історії єврейських погромів відновилося в 1990-ті роки. Погромні сюжети можна знайти в дослідженнях Ю.В. Котляра, О. Козерода, В. Сергійчука [4; 5; 6; 7]. В роботах відомого вітчизняного історика В. Сергійчука висвітлюються питання єврейських погромів в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. [7; 8]. Автор вводить до наукового обігу велику кількість фактологічного матеріалу, що доводить факт залежності єврейських погромів від політики російських владних структур та соціально-економічної ситуації, яка склалась на території України в період першої та другої російських буржуазних революцій.

Питання організації єврейського національного військового руху в особі Союзу євреїв-воїнів Київського Військового округу в період Центральної Ради розглянули у своїй історичній розвідці В. Гриневич та Л. Гриневич [9]. Дослідники визначили причини створення єврейського військового Союзу та окреслили основні віхи його історії. В. Гриневич та Л. Гриневич називають Союз предтечею масового військового громадського руху українських євреїв зі створення загонів самооборони, які мали захистити містечкове єврейство від погромів 1917-20 років.

Однак у їх дослідженнях відсутні матеріали про участь погромному русі різних соціальних груп українського населення та військових формувань, які діяли на Україні в роки громадянської війни, ці питання

залишаються і досі малодослідженими. Тому основним завданням статті є історико-політичний аналіз погромного руху в Україні та визначення його негативного впливу на єврейську громаду України.

Величезні страждання принесла громадянська війна українському єврейству, у відношенні до якого застосовувалися такі форми організованого насильства, як масові погроми. Євреїв грабували та вбивали всі ворогуючі сторони – радянські більшовики, білогвардійці, українські війська. Через деякі регіони військові формування прокочувалися по декілька разів, що неймовірно збільшувало страждання єврейського населення. Кожна із воюючих сторін вбачала в євреях своїх ворогів, які підтримували іншу сторону. Так, білогвардійці вважали євреїв виключно більшовиками через національний склад верхівки партії більшовиків. Більшовики дивилися на єврея як на представника пануючого класу – буржуазії та купецтва, які щедро фінансують контрреволюційні збройні формування. Зокрема, представники російської єврейської буржуазії фінансували організацію Добровольчої армії. Кошти надавались російським генералам Алексєєву та Драгомирову [10, с.352-353].

Євреї, на думку Ю. Котляра, дійсно потерпали від червоного терору, боролися проти комуністичної влади та підтримували повстанські рухи на Півдні України. Євреї працювали на службу постачання повстанського загону отамана С. Гризла, що оперував у Первомайському повіті, за що п'ятеро з них були розстріляні червоними. Важливу розвідувальну інформацію доставили до Повстансько-партизанського штабу генерала Ю. Тютюнника євреї Б. Гурфінкель та М. Фукс – колишні управляючий та службовець металургійного заводу "Ізноскових" в Одесі. Євреї також працювали на розвідку повстанського загону отамана Я. Гальчевського [11, с.123].

Єврейська громада України активно підтримувала збройні формування Директорії УНР. 19 серпня 1919 року у місті Любарі загальні збори місцевого єврейства висловили підтримку українській армії та зголосилися матеріально підтримати військову частину міста. Під час формування військової частини УНР 1919 року у м. Теофіполь, єврейське населення підтримало мобілізацію і активно записувалось до армії Директорії УНР. У містечку Жабокрич на Волині єврейська община створила комітет підтримки солдат Директорії, який збирав серед євреїв округи фураж, продукти харчування та обмундирування [12, с.522].

Не дивлячись на співпрацю євреїв з українськими та місцевими повстанськими загонами, місцеві отамани грабували євреїв через їх віросповідання. Отамани отримували офіційні мандати і підтримку з боку керівництва УНР при створенні ними повстанських загонів. Найбільш самостійні з них залишили військові формування і діяли автономно в тилу ворогуючих сторін. Характерною особливістю діяльності отаманів було захоплення тимчасово значних територій. Зокрема, в 1920 році вони контролювали Трипільський, Чорнобильський, Житомирський та Таращанський райони, а також райони навколо Умані, Сквири, Погребища, Радомишля. Отамани встановлювали різноманітні контрибуції, брали в заручники заможних міщан, або просто грабували. Різні побори, грабежі і визиск стали в ці роки свого роду нормою життя багатьох єврейських містечок і міст. 15 січня 1919 року в Коростишеві загін отамана Соколовського обеззброїв частину Коростишівського загону і 16 січня 1919 року зібрав із євреїв міста контрибуцію в 600 тис. крб. [13, арк.100].

Антисемітизм, що нуртував в РККА, знайшов вихід в найтрагічніших формах насильства в період Громадянської війни – єврейських погромах. "Краткая еврейская энциклопедия" визначає погроми, як "напади оточуючого населення на євреїв з метою вбивств, насильства на особистість, грабунку, знищення майна, підпалів". Вперше в Україні такого роду масштабні акції з боку діючої армії були здійснені саме бійцями РККА на початку 1918 року в містах Чернігівської губернії: Глухові, Новгород-Сіверському та ін. містах [14, с.169].

Масовий погром здійснив більшовицький Рославський загін 24 лютого 1918 року. Після поховання загиблих у бою з Батуринським полком УНР червоноармійці вирішили "вирізати всіх буржуїв та євреїв". Для цього вони з'єдналися з батуринцями [15, с.163].

Погроми були направлені на знищення всієї єврейської громади містечка та заволодіння майном погромленого єврея. Так, наприклад, м. Юстинград (Соколовка) Київської губернії було спалено в 1919 році 400 єврейських будинки, 140 магазинів, паровий млин, 6 шкіряних виробництв, 3 заводи селітерських вод, ошадно-позичкове товариство, 6 синагог та 2 лазні [16, с.7].

В лютому більшовицькі військові частини погромили Россаву та Миронівну Київської губернії, в березні – Бердичів, в травні – Умань. Залишаючи в березні 1919 року Житомир, більшовики випустили три сотні кримінальних злочинців, які вчинили погром. В березні – на початку квітня 1919 року антисемітська хвиля протекла Полтавською губернією [17, с.170].

Активними учасниками погромів були і українські селяни, які розглядали єврея одним із винуватців політики "військового комунізму" та відсутності в селі міських товарів: сірників, мила, керосину, цвяхів. Ці товари складали основу єврейських торгівельних лавок у містечках Правобережної України. Товарний дефіцит вів до проявів спекуляції, а останнє призводило до бажання звести рахунки з ненависними євреями. Крім того на погромні настрої впливали і руйнування традиційного довоєнного сільського укладу, в якому євреї займали роль дрібних кустарів: столярів, шорників, взуття рів та ін. Євреї вимушені були перекваліфіковуватися на посередницьких торгівців мануфактурою, що вело до їх падіння в очах селян до рівня "мішечників".

Це перетворювало єврея на об'єкт потенційного грабунку і відбирання незаконно заробленого статку. Крім того, політика більшовиків – серед яких було багато євреїв – продрозверстка, організація комун, встановлення в селах та районах радянської влади призводило до ототожнення селянами єврея і більшовика. 10 січня 1919 року в м. Черняхів Волинської губернії місцеві селяни спільно з сотнею Лемківського та частинами Житомирського полку здійснили єврейський погром [18, арк.112,114].

У містечку Ємільчино Новоград-Волинського повіту протягом січня 1919 року місцевими селянами вирізано декілька єврейських сімей, [19, арк.159] а 27 січня в Житомирі погромлено на пограбовано садиби євреїв Лящи та Ейдельтейна. В останнього під виглядом ревізії забрано 7,5 тис. крб. [20, арк.172].

У літературі наводяться різні цифри, що свідчать про кількість людських жертв і масштаби матеріальних збитків, завданих єврейському населенню України у роки громадянської війни. Так, в 1919 році в Київській губернії на один погромлений населений пункт припадало від 500 вбитих, в Волинській та Подільській – від 100 до 500 загиблих, в Чернігівській, Полтавській, Харківській і Катеринославській – до 100 загиблих [21, с.11-12].

Радянські джерела за час з 1917 по 1921 рр., наводять дані про 1520 погромів, що мали місце в 911 населених пунктах України, Білорусії. Погроми коштували єврейському містечку 200 тис. вбитих і близько 700 тис. пораних, залишивши сиротами і інвалідами 300 тис. дітей. На думку єврейського історика С. М. Дубнова, в Україні в той період було вчинено 887 великих і 349 менших за розмірами погромів [22, с.50]. Інший дослідник історії радянського єврейства Г.В. Костирченко наголошує на тому, що в роки Громадянської війни по відношенню до євреїв було здійснено 1236 актів насильства, із них 887 носили масовий характер. Найбільшу кількість погромів (40%) вчинили прихильники Директорії, 30% - представники напівлегальних військових формувань в період так званої отаманщини, 20% – білогвардійці і 10% – червоноармійці. З 1914 по 1921 рік було вбито і поранено близько 200 тис. євреїв, власні домівки залишили ще 500 тис. чоловік. Вони стали внутрішніми мігрантами [23, с.56-57].

Сучасні вітчизняні дослідники зазначають, що за 1918-1921 роки на території радянської України відбулося всього 2000 великих і малих погромів. Сотні містечок і єврейських кварталів в містах були зруйновані, півмільйона євреїв залишилось бездомними. Від грабунку єврейства не відмовлялись ні війська місцевих отаманів, ні місцеве населення. Особливо дісталось єврейству від погромів, влаштованих військами 1-ї Кінної армії. Так, за даними єврейської преси того часу, тільки протягом 1918-19 року більшовиками було влаштовано близько двохсот погромів [24, с.111].

Частину інформації про погроми надали регіональні відділення Євгромадкому влітку 1921 року. Підрахунки Євгромадкому стосувалися матеріальних і фізичних втрат яких зазнало єврейство України. За даними звіту жертвами погромів стали близько 10 % всіх євреїв регіону. Найбільше постраждали євреї чоловічої статі у віці від 15 до 50 років (близько 75%). Згідно з підрахунками Н. Гергеля (Відділ допомоги погромленим при Російському товаристві Червоного Хреста на Україні) близько 40% погромів справа рук військ Директорії, 25 – партизанських та отаманських загонів, близько 20 % – військових формувань Білої армії, 10% - частин Червоної Армії і 5% – польські війська та банд формування [25, с.14].

Із доповідних записок сіоністських організацій і комітетів допомоги жертвам погромів на місцях з'ясовуються подробиці погромів, що проходили в українських єврейських містечках. Так, в доповідній записці Комітету по наданню допомоги постраждалим від погромів 19 червня 1918 року в містечку Новгород-Сіверський Чернігівської губернії Тимчасовій національній раді в Петрограді розповідалось про розгром декількох єврейських магазинів і складів під виглядом експропріації на потреби Червоної Армії, мародерство частин 3-ї і 8-ї Армійських дивізій, а також про погром організований матросами Сумського загону Червоної армії [26, с.87].

Про стан єврейської громади України під час революції і ставлення до єврейства інших національностей свідчить історик М. Кальницький: "Більшовики вважали їх багатіями і прагнули стягти контрибуцію, а їх противники закликали громити "жидів-комісарів". Будинки євреїв, їх синагоги постійно грабувались" [27, с.51].

Від мародерства та вбивств страждали не тільки жителі єврейських містечок, але і селянство єврейських колоній Півдня України. Так, на початку 1920-х років в Херсонській, Катеринославській, Донецькій, і Запорізькій губерніях існувало 35 єврейських сільськогосподарських колоній з населенням близько 100 тис. чоловік [28, с.133].

Бойові дії в південних районах України тривали протягом 1917-1921 р., що не могло не позначитися на кількості погромів, трибуналів, контрибуцій на користь військ. Так, дві найбільші колонії Гуляйпільського повіту Трудолюбка і Нечаївка були ліквідовані махновськими частинами, населення інших скоротилось більш як на 8 тис. чоловік. Розміри їх земельних володінь різко зменшились, господарство занепало, житловий фонд було зруйновано на 80 %. Це призвело до поширення серед єврейського населення емігрантських настроїв, які пішли на спад лише в другій половині 20-х рр. [29, с.17]. За звітом Центральної комісії національних меншин при ВУЦВК, єврейські сільськогосподарські колонії Півдня України втратили 24 % населення, 70 % коней, 57 % корів, було зруйновано 19 % різного роду будівель [30, с.50].

Отже, мародерство, вбивства, катування, які відбувалися під час погромів, спричинили до появи серед національно-свідомого єврейства громадських об'єднань, які метою своєї діяльності визначали боротьбу з погромниками ті відновлення соціально-економічного і культурного становища українського єврейства.

Опрацьований у дослідженні матеріал може використовуватися в ході практичної роботи з реформування політичної системи незалежної української держави, в налагодженні демократичних принципів взаємодії системи громадських організацій та добровільних товариств з органами влади та управління держави Україна.

Джерела та література

1. Гусев-Оренбургский С.И. Книга о еврейских погромах на Украине в 1919 г. Ред. и послесловие М. Горького / С.И. Гусев-Оренбургский. – Петроград: Издательство З.И. Гржебина 1921. – 160 с.
2. Островский З.С. Еврейские погромы в 1918-1921 гг. / З.С. Островский. – М., 1926. – 135 с.

3. Хейфец И.Я. Мировая реакция и еврейские погромы. Украина. Том 1. Польша 1918-1922 / И.Я. Хейфец. – Харьков: Государственное издательство Украины 1925. – 256с.
4. Козерод О.В. Евреи Украины в период новой экономической политики: 1921-1929 гг. / О.В. Козерод. – К.: СПД Савчина, 2002. – 313с.
5. Котляр Ю.В. Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917-1931). – Київ-Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 156с.
6. Котляр Ю.В. Традиції єврейської самооборони у повстанському русі селян Півдня України (1917-1923 рр.) / Ю.В. Котляр // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції для викладачів та студентів “Історичні уроки Голокосту та міжнародні відносини (до 70-річчя початку другої світової війни)”, 23-24 жовтня 2009 року: збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: Центр “Ткума”, 2010. – С. 184-192.
7. Сергійчук В. Уся правда про єврейські погроми. / В. Сергійчук. – К., 1996. – 163 с.
8. Сергійчук В. Погроми в Україні 1914-1920 рр. Від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах / В. Сергійчук. – К. : О.Теліги, 1998. – 544 с.
9. Гриневич В., Гриневич Л. Національне військове питання в діяльності Союзу євреїв-воїнів КВО (липень 1917 – січень 1918 р.) / В. Гриневич, Л. Гриневич. – К., 2001. – 150 с.
10. Архив русской революции. – Т.5. – Берлин, 1924. – 387 с.
11. Котляр Ю.В. Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917-1931). – Київ-Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 156с.
12. 100 еврейских местечек Украины: исторический путеводитель. Подолия / Сост. В. Лукин, Б. Хаймович. – Иерусалим-СПб.: изд-во А. Гершт, 2000. – Вып. 2. – 704 с.
13. Державний архів Житомирської області (далі ДАЖО). – Ф.2399. – Оп.1. – Спр.35.
14. Музичко О. Антисемітизм в Червоній армії у роки громадянської війни на території України / О. Музичко // Одеса и еврейская цивилизация: Сб. материалов III международной научной конференции. – Одесса, 2005. – С. 166-175.
15. Попович М. Єврейський геноцид в Україні: історія та уроки // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 5–8. – С. 160–164.
16. Книга погромов. Погромы на Украине, в Белоруссии и европейской части России в период Гражданской войны. 1918-1922 гг. Сборник документов. Отв. редактор Л.Б. Милякова, отв. составитель И. Зюзина. – М.: РОССПЭН, 2007. – 1032с.
17. Музичко О. Антисемітизм в Червоній армії у роки громадянської війни на території України / О. Музичко // Одеса и еврейская цивилизация: Сб. материалов III международной научной конференции. – Одесса, 2005. – С. 166-175.
18. ДАЖО. - Ф.2399. - Оп.1. - Спр.35.
19. ДАЖО. - Ф.2399. - Оп.1. - Спр.35.
20. ДАЖО. - Ф.2399. - Оп.1. - Спр.35.
21. Книга погромов. Погромы на Украине, в Белоруссии и европейской части России в период Гражданской войны. 1918-1922 гг. Сборник документов. Отв. ред. Л.Б. Милякова, отв. составитель И. Зюзина. – М.: РОССПЭН, 2007. – 1032с.
22. Орлянський В.С. Євреї України в 20-30-ті роки ХХ сторіччя: соціально-політичний аспект / В.С. Орлянський. – Запоріжжя: ЗГТУ, 2000. – 240с.
23. Костырченко Г. Тайная политика Сталина: Власть и антисемитизм / Г.В. Костырченко. – М.: Международные отношения, 2001. – 86 с.
24. Мирський Р., Хонігсман Я., Найман О. Юдофобія проти України / Р. Мирський, Я. Хонігсман, О. Найман. - Львів, 1998. – 111с.
25. Книга погромов. Погромы на Украине, в Белоруссии и европейской части России в период Гражданской войны. 1918-1922 гг. Сборник документов. Отв. редактор Л.Б. Милякова, отв. составитель И. Зюзина. – М.: РОССПЭН, 2007. – 1032с.
26. Симонова А.В. Сионистское движение в советской России (1917 – 20-е годы) / А.В. Симонова: Дис. ... к.и.н. – М., 1999. – 227 с.
27. Козерод О.В. Евреи Украины в период новой экономической политики: 1921-1929 гг. / О.В. Козерод. – К.: СПД Савчина, 2002. – 313 с.
28. Лившиц Ю. Еврейская благотворительность на Украине в первые годы Советской власти (Деятельность Всеукраинского Еврейского общественного Комитета помощи евреям, пострадавшим от погромов) Ю. Лившиц // Еврейская благотворительность на территории бывшего СССР. Страницы истории: Сб. научных трудов. – СПб., 1998. – С.123-148.
29. Данильченко О.П. Етнічні групи Півдня України: економічне та соціально-політичне становище на початку 20-х років ХХ ст. (Історичні зошити). Данильченко О.П. – К. Ін-т історії України АН України, 1993. – 58с.
30. Орлянський В.С. Євреї України в 20-30-ті роки ХХ сторіччя: соціально-політичний аспект / В.С. Орлянський. – Запоріжжя: ЗГТУ, 2000. – 240 с.

Доценко В. О. Єврейське погромне движение в Україні в 1917-1920 гг.

В статье рассматриваются особенности еврейских погромов в Украине в период национальной революции 1917-20-го годов и деятельность еврейских общественных объединений, направленная на ликвидацию погромного движения. Еврейские жители городов и местечек после погромов нуждались в немедленной медицинской и продовольственной помощи. Это привело к возникновению среди национально-сознательного еврейства общественных объединений, которые определяли целью своей деятельности борьбу с погромщиками и восстановление социально-экономического и культурного состояния украинского еврейства.

Ключевые слова: погромы, антисемитизм, евреи, большевики, деникинцы, отаманщина.

Docenko V. O. Jewish pogrom movement in Ukraine in 1917-1920's

Features of the Jewish riots in Ukraine during national revolution of the 1917-1920th years and the activity of the Jewish public associations directed on elimination of rabble-rousing movement are considered in the article. The Jewish inhabitants of the cities and towns after riots needed immediate medical and food aid. It led to emergence among national and conscious Jewry of public associations which determined by the purpose of the activity fight against thugs and restoration of a social and economic and cultural condition of the Ukrainian Jewry.

Keywords: pogroms, anti-Semitism, Jews, the Bolsheviks, Denikin, Otamanschina.